

XII ВСЕУКРАЇНСЬКА НАУКОВА ІСТОРИКО-КРАЄЗНАВЧА КОНФЕРЕНЦІЯ

«ОСВІТЯНСЬКЕ КРАЄЗНАВСТВО: ДОСВІД, ПРОБЛЕМИ, ПЕРСПЕКТИВИ»

присвячена 200-річчю
від дня народження українських просвітителів
І. Вагилевича та М. Шашкевича

Збірник матеріалів

м. Івано-Франківськ
6–7 жовтня 2011 року

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ, МОЛОДІ ТА СПОРТУ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ НАН УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА СПІЛКА КРАЄЗНАВЦІВ УКРАЇНИ
ПРИКАРПАТСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ім. В. СТЕФАНИКА
ІВАНО-ФРАНКІВСЬКИЙ ОБЛАСНИЙ ДЕРЖАВНИЙ ЦЕНТР ТУРИЗМУ
І КРАЄЗНАВСТВА УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ

XII ВСЕУКРАЇНСЬКА НАУКОВА ІСТОРИКО-КРАЄЗНАВЧА КОНФЕРЕНЦІЯ

«Освітянське краєзнавство: досвід, проблеми, перспективи»

присвячена 200-річчю
від дня народження українських просвітителів
І. Вагилевича та М. Шашкевича

Збірник матеріалів

«Лілея-НВ»
м. Івано-Франківськ
2011р.

XII Всеукраїнська наукова історико-краєзнавча конференція
«*Освітянське краєзнавство: досвід, проблеми, перспективи*»,
присвячена 200-річчю від дня народження українських
просвітителів I. Вагилевича та М. Шашкевича (6–7 жовтня 2011
року). Збірник матеріалів. – Івано-Франківськ, 2011. – 352 с.

Редакційна колегія:

П. Т. Тронько (голова)

О. Г. Бажан

Т. Ф. Григор'єва

В. І. Дмитрук

М. Ю. Косило

Р. В. Маньковська

До збірника ввійшли матеріали XII Всеукраїнської наукової історико-краєзнавчої конференції «*Освітянське краєзнавство: досвід, проблеми, перспективи*», присвяченої 200-річчю від дня народження українських просвітителів I. Вагилевича та М. Шашкевича.

На 1-й сторінці палітурки зображене проект пам'ятника «Руський трипіт» в м. Івано-Франківську (Маркіян Шашкевич – праворуч, Іван Вагилевич – в центрі та Яків Головацький)

ВІД РЕДАКЦІЙНОЇ КОЛЕГІЇ

У збірнику наукових статей вміщено другу частину матеріалів XII Всеукраїнської наукової історико-краєзнавчої конференції «*Освітянське краєзнавство: досвід, проблеми, перспективи*», присвяченої 200-річчю від дня народження українських просвітителів I. Вагилевича та М. Шашкевича (м. Івано-Франківськ, 6–7 жовтня 2011 р.). Тут представлено також краєзнавчі дослідження, приурочені 20-річчю діяльності Івано-Франківської обласної організації Національної спілки краєзнавців України.

Першу частину наукових доповідей та повідомень опубліковано у журналі «*Краєзнавство*», № 3, 2011 р.:

Теоретико-методологічні засади освітянського краєзнавства

Петро Тронько (м. Київ)

Краєзнавство як складова навчально-виховного процесу

Василь Кремень (м. Київ)

Вітчизняне краєзнавство: стратегічні орієнтири сучасної освітньої парадигми

Руслана Маньковська (м. Київ)

Краєзнавство і освіта: витоки і перспективи співбуття

Ленінадій Бондаренко (м. Луцьк)

Теоретичні та методологічні проблеми історичного краєзнавства

Віктор Прокопчук (м. Кам'янець-Подільський)

Денкі аспекті теорії і методології шкільного краєзнавства

Краєзнавча робота в дошкільних, загальноосвітніх, позашкільних і професійно-технічних навчальних закладах

Михайло Косило (м. Івано-Франківськ)

Передумови зародження позашкільної краєзнавчої роботи в Україні

Володимир Каліновський (м. Київ)

Краєзнавча робота в духовно-навчальних закладах Таврійської єпархії (друга половина XIX – початок ХХ ст.)

Віолетта Лаппо (м. Коломия)

Інтегрування етнокультурних цінностей у краєзнавчу роботу дошкільних навчальних закладів (на прикладі гуцульського етнорегіону)

Лариса Гайдя (м. Кіровоград)

Формування нормативно-правової бази діяльності музеїв при навчальних закладах України

Олена Костюкова
(м. Черкаси)

ЕКСКУРСІЙНЕ КРАЄЗНАВСТВО – ВАЖЛИВА КОМПОНЕНТА ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ СПЕЦІАЛЬНОСТІ «ТУРИЗМ» У ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ

Актуальність дослідження полягає в тому, що на сучасному етапі розвитку освітянського краєзnavства в навчально-виховному процесі вищої школи великого значення набуває підготовка фахівців освітнього напряму «Туризм». Розширяються напрями туристичного краєзnavства, і в його системі виокремлюється екскурсійне краєзnavство. Його запровадження у вищих навчальних закладах має значне історичне підґрунтя, зокрема періоду 20-х років – зоряного часу краєзnavчо-освітньої роботи, активізується сьогодні і має всі умови для перспективного розвитку.

Тему дослідження розглянуто в загальному контексті історичного краєзnavства в науковій праці під редакцією академіка П. Т. Тронька¹, а також у контексті туристичного краєзnavства її розглядали науковці туризмозnavства І. Чагайда і С. Попович. Окремо питання екскурсійного краєзnavства не досліджувалася.

Мета роботи – проаналізувати сучасні напрями екскурсійного краєзnavства і його значення у навчально-виховному процесі підготовки фахівців освітнього напряму «Туризм».

На сучасному етапі активізації підготовки у вищих навчальних закладах спеціалістів для галузі туризму значну увагу приділяють формуванню в них краєзnavчих знань – вагомого підґрунтя їхньої майбутньої професійної діяльності. Через це прослідковується тенденція значного поширення такого важливого напряму освітянського краєзnavства, як туристичне. Визначна заслуга в його становленні та розвитку належить видатному вченому, академікові НАН України, голові Національної спілки краєзnavців України

¹ Історичне краєзnavство в Українській РСР / [П. Т. Тронько, В. О. Горбик, О. І. Лугова та ін.; відпов. ред П. Т. Тронько]. – К.: Наук. думка, 1989. – 240 с.

П. Т. Троньку, який велику увагу приділяє взаємодії краєзnavства і туризму².

Впровадження краєзnavчо-педагогічного принципу в навчально-виховному процесі підготовки туризмозnavців, у першу чергу, відбувається на основі викладання окремої нормативної навчальної дисципліни «Туристичне краєзnavство», а також: «Туристичні ресурси України», «Рекреаційна географія», «Музейність» і, зокрема, «Організація екскурсійних послуг». Екскурсії є важливим і значним компонентом туристичного краєзnavства, яке практично реалізовується у формі активного, самодіяльного туризму і транспортних подорожей. Екскурсії поглиблюють краєзnavчі дослідження туристичних походів, розширяють загальний краєзnavчий кругозір у пізнанні окремого регіону при освоенні місцевих і далеких маршрутів.

Теоретико-методологічні засади загального і туристичного краєзnavства стають базовими для основних понять екскурсійного. Науковці В. П. Петранівський і М. Й. Рутинський – автори навчального посібника «Туристичне краєзnavство» визначають, що його основним об’єктом виступає у широкому розумінні рекреаційно-туристичний потенціал території, а у вузькодисциплінарному вимірі – рекреаційно-туристський комплекс рідного краю. Предметом є окремі складники туристично-рекреаційного потенціалу краю – природні ресурси, пам’ятки історії, культури та інші об’єкти туристичної інфраструктури, а також різноманітні спектри туристичного руху в Україні³.

В основі екскурсійного краєзnavства закладено процес наочного пізнання навколошнього середовища, який, що надзвичайно важливо, здійснюється на основі показу й аналізу попередньо відібраних і вивчених об’єктів, під керівництвом досвідченого фахівця-екскурсовода. Основоположне значення полягає в тому, щоб студенти не просто побачили краєзnavчий об’єкт, а отримали вичерпну інформацію і відчули значущість історичних подій, пов’язаних з ним. Особливістю екскурсійного краєзnavства є фактор відтворення екскурсоводом пам’яток природи, архітектури, сакрального мистецтва,

² Тронько П. Т. Краєзnavство та туризм: проблеми взаємодії та співробітництва / П. Т. Тронько // Туристично-краєзnavчі дослідження. Випуск 1. Частина перша. – К., 1998. – С. 31.

³ Петранівський В. Л. Туристичне краєзnavство : навч. посібник / В. Л. Петранівський, М. Й. Рутинський; [за ред. проф. Ф. Д. Заставного] – К. : Знання, 2006. – С. 91, 93.

що не збереглися, подій, які відбувалися в минулому, з допомогою спеціальних методичних прийомів: зорової реконструкції, локалізації, «портфеля екскурсовода», з демонструванням старих фотолистівок і поглибленим описом. Наприклад, на екскурсії територією старовинного Галича екскурсовод на основі окремих деталей повністю розкриває таку особливість галицької архітектури, як застосування прийому обличкування стін споруд, зокрема інтер'єрів палаців, керамічними рельєфними плитками із зображенням грифонів, орлів, воїнів, рослинного та геометричного орнаментів⁴.

Самостійно вивчаючи краєзнавчий об'єкт, студентам складно акцентувати увагу на внутрішньому взаємозв'язку його композиційних фрагментів. Кваліфіковано це може зробити екскурсовод за допомогою використання методичних прийомів показу, таких як мистецтвознавчий та історичний аналіз. Наприклад, при огляді декору будівлі Музею писанки в Коломиї⁵. Застосування методичних прийомів, що поглинюють знання про краєзнавчі об'єкти, події, життєвий шлях і творчу діяльність видатних особистостей визначається як прогресивна тенденція екскурсійного краєзнавства. Прийом зорового монтажу об'єднує художній образ декількох архітектурних споруд або пам'яток в єдиний тематичний ансамбль. Прийом зорового порівняння застосовують за аналогією або за контрастом, і він виділяє найхарактерніші особливості об'єктів. Важливим є прийом руху, який надає можливість студентам переміщатися близько біля об'єкта, обходити навколо нього і відчувати його велич, розміри, особливості архітектурних форм, наприклад при огляді Білгород-Дністровської фортеці⁶. Прийом цитування глибоко доповнює екскурсійні краєзнавчі дослідження студентів, особливо коли використовують меморіальну літературу. Так, перебуваючи на території колишньої садиби сім'ї Тараса Шевченка, там, де пройшло його дитинство, в селі Шевченковому, екскурсовод акцентує увагу студентів на відбудованій хаті поета і цитує уривок з повісті «Княгиня»: «Передо мною наша

⁴ Науменко Г. П. Основні тематичні напрями туристично-експкурсійних маршрутів України / Г. П. Науменко, С. І. Попович – К., 2006. – С. 40.

⁵ Івченко А. С. Вся Україна / А. С. Івченко – К. : ДВП «Картографія», 2006. – С. 245.

⁶ Бабарицька В. Екскурсоводство і музеєзнавство : навч. посібник / В. Бабарицька, А. Короткова, О. Малиновська – К. : Альтерпрес, 2007. – С. 75–79.

бедная, старая белая хата, с потемневшею, соломеною крышею и черным дымarem; а около хаты на причилку яблоня, а вокруг яблони цветник, – любимец моей незабвенной сестры»⁷.

Екскурсійне краєзнавство – багатофункціональне явище. Його пізнавальна функція розкриває нові факти і події, пов'язані з історичним розвитком сіл та міст України. Освітньо-виховна сприяє патріотичному вихованню, культурологічна – естетичному. Надзвичайно актуальною є екологічна функція. Туристський простір України нараховує значну кількість природних, історико-суспільних, культурних пам'яток. Вони прийшли в наше сьогодення з різних сторіч, оповіті думами, переказами, народними піснями і легендами. Їх збереження є одним із найважливіших завдань екскурсійного краєзнавства, із залученням суспільства, особливо студентської молоді, до наочного пізнання, вивчення і охорони матеріальної та духовної спадщини. Чіткіше окресливши профільний тип пам'яток, якініше усвідомимо особливість і унікальність кожної з них незалежно від віку. Наші сучасні храми, пам'ятники видатним особистостям, найкращі зразки архітектури, живопису, літературної творчості, народного декоративно-прикладного мистецтва – це також історичний епос. Яскравою його сторінкою назавжди залишиться геройзм українців у роки Великої Вітчизняної війни.

Багатьох історичних пам'яток уже немає. А ті, що залишилися, потребують нашої турботи. Як відомо, Черкащина – Шевченків край, а серед будівель, які дійсно ми можемо назвати меморіальними – це хата дяка в с. Шевченковому, будинок пана Енгельгардта в с. Будищі на Звенигородщині, будинок у Корсуні-Шевченківському, куди приїджав поет гостювати до свого троюрідного брата В. Шевченка, будинок родини Симиренків у Млієві, літературно-меморіальний музей «Кобзаря» в Черкасах та колишній будинок Нагановського в с. Мошнах, який потребує підтримки та ремонту і може зберегтися тільки не як приватна оселя, а як державний літературно-меморіальний музей. Отже, не так багато безцінних пам'яток. На наше щастя, живі ще дуби, сосни, каштани, з якими поет ділився своїми сокровennими думами. Але кожною свою гілочкою вони тягнуться до наших сердеч, щоб не забули!

⁷ Спогади про Тараса Шевченка / [упоряд. і приміт. В. С. Бородіна, М. М. Павлюка ; передм. В. Є. Шубравського]. – К. : Дніпро, 1982. – С. 20.

У системній взаємодії в навчально-виховному процесі підготовки фахівців з туризму й екскурсійного краєзнавства окреслюється багатоаспектне питання створення і впровадження диференційних краєзнавчих екскурсій. Серед них виокремлюються багатопланові міські оглядові. Вони включають такі обов'язкові підтеми, як виникнення міста, особливості його планування і забудови, пам'ятки архітектури і сакрального мистецтва, історичний розвиток упродовж сторіч, героїка міста в період Великої Вітчизняної війни, сучасний розвиток освіти, науки і культури, видатні особистості. Слід зауважити, що екскурсійно-краєзнавчий літопис України повинен охоплювати не тільки міста, а й села, які також мають свою віковічну історію, пам'ятки духовності і культури, славляться видатними земляками. Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького реалізує проект краєзнавчих екскурсій для осередків сільського зеленого туризму, до яких у творчі групи залучають студентів.

Важливого значення набувають тематичні краєзнавчо-історичні, краєзнавчо-літературні, краєзнавчо-природничі екскурсії.

В екскурсійному краєзнавстві особливе місце займають музейні екскурсії, адже сьогодні музей — це не просто культурно-освітній заклад, який збирає, вивчає, зберігає й експозиційно популяризує рухомі пам'ятки. «Він розглядається як заклад, що перебуває на службі громадянського суспільства, дозволяє людям (особливо студентству. — О. К.) відчути свою причетність до історії країни, краю, усвідомити її самобутність, через призму минулого зрозуміти сучасність»⁸.

Отже, маючи значний науковий, методичний, функціональний освітянський потенціал, екскурсійне краєзнавство розширяє свою векторність з подальшим перспективним розвитком і починає активно впливати на поглиблення навчально-виховного процесу підготовки фахівців для галузі туризму. Тема потребує подального дослідження в напрямку використання екскурсійного краєзнавства для підготовки спеціалістів загального гуманітарного спрямування.

⁸ Маньковська Р. В. Академік НАН України П. Т. Тронько і музейна справа в Україні // Обранець історії [Текст] : зб. наук. праць [до 95-річчя від дня народження акад. НАН України Петра Тимофійовича Тронька : матеріали Перших наук. читань, 19 листоп. 2010 р., м. Дніпропетровськ] / редкол. : В. Ю. Пушкін [та ін.]. — Д. : Національний гірничий університет, 2011. — С. 57.

Володимир КАРИЙ
(м. Снятин)

ОСВІТЯНСЬКО-КРАЄЗНАВЧІ ВІДАННЯ В ПЛАНІ ВИДАВНИЧОЇ ФІРМИ «ПРУТ ПРНІТ»

З кінця 80-х — початку 90-х років минулого сторіч розпочалося бурхливе піднесення історико-краєзнавчого руху. На сторінках газет, журналів, в окремих виданнях розкриваються маловживчені, замовчувані теми, раніш заборонені сторінки історії. 1990 року відновив діяльність координаційний центр українського краєзнавства — Всеукраїнська спілка краєзнавців. 1993-го вийшло перше число відновленого журналу «Краєзнавство». В областях, районах, містах, селах сформувались осередки ВСК, які ведуть плідну роботу. Краєзнавчий рух набув масового характеру, він виконує специфічну функцію — формує особистість громадянина незалежної України.

У часи нового піднесення історико-регіонального дослідництва в нашій області із січня 2003 року почав виходити у світ «Краєзнавець Прикарпаття» — регіональний науково-методичний альманах.

Краєзнавство Прикарпаття ще ніхто прискіпливо не досліджував хоча б тому, що ніхто предметно не вивчав розвиток місцевого краєзнавства. Стосується це і міста Снятин та Снятинського району на Івано-Франківщині. Для початку наведімо перші речення знаменої Франкової статті «Галицьке краєзнавство» (1892): «Наука краєзнавства, що її німці називають Heimatskunde, в інших країнах, особливо в Німеччині, Данії, Швеції тощо, становить один з найважливіших предметів шкільного навчання, починаючи вже з початкових шкіл. У Німеччині кожна провінція... має велику краєзнавчу літературу, куди входять не тільки спеціальні праці про міста, регіони, замки, пам'ятки, а й численні популярні видання, які передають широким колам читачів, особливо молоді, систематично і доступно результати цих спеціальних праць, даючи тим самим кожному, навіть найменш заможному і найменш підготовленому, змогу докладно ознайомитись зі своїм краєм і усією батьківщиною, з її географічним положенням, ґрунтами, кліматом, шляхами сполучення, містами, людьми, суспільним устроєм, історією, пам'ятками і т. д. Наскільки таке ознайомлення корисне — не треба доводити».